

جغرافیا و روابط انسانی، پاییز ۱۴۰۱، دوره ۵، شماره ۱، صص ۲۴۸-۲۳۴
کار آفرینی کشاورزی راهبردی در توسعه پایدار روستایی

حسین رضا شهبازی

دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، مدرس مدعو دانشگاه پیام نور مرکز قیدار

hr.shahbazi@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۰

چکیده

روستاها به عنوان کوچکترین واحد اجتماعی در هر جامعه ای از اهمیت ویژه ای برخوردار هستند به طوری که یکی از عوامل موثر در توسعه روستایی، کار آفرینی است. کار آفرینی فرایند ارتقاء فن آوری با ایجاد یک کسب و کار با سازمان جدید است. امروزه توجه به روحیه کارآفرینی بین روستاییان و از جمله کشاورزان از مهم ترین راهکارهای توسعه روستایی محسوب می شود. اگرچه کارآفرینی تنها راه کار اشتغال زایی و افزایش درآمدهای مردم روستایی نیست، اما قطعاً بهترین و بهره ورتترین نوع آن است. در این میان کارآفرینی کشاورزی می تواند صرف نظر از این که یک منبع درآمد و اشتغال برای ساکنین روستا، افزایش بهره وری افراد و منابع بوده، در توسعه اقتصادی روستا و در نهایت توسعه روستایی مؤثر باشد. این پژوهش که از نوع توصیفی و مطالعات کتابخانه ای است، به بررسی نقش کارآفرینی کشاورزی در توسعه پایدار روستایی می پردازد. تبیین و توصیف این مطالعه کیفی نشان می دهد که متنوع سازی اقتصاد روستایی تنها با القا از بیرون محقق نمی شود، مگر این که کارآفرینان محیط های روستایی، خود فرصت ها و منابع بالقوه و بالفعل را بشناسند و با استفاده بهینه از آنها تنوع اشتغال و اقتصاد را برای محیط های روستایی به ارمغان بیاورند؛ به همین جهت ایجاد مزیت های جدید اقتصادی، افزایش رفاه انسانی، جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها و برقراری سازگاری بین فعالیت و فضای زندگی در نواحی روستایی از اهداف راهبردی توسعه روستایی است که می تواند از طریق کارآفرینی روستایی و کشاورزی دست یافتنی گردد.

واژه های کلیدی: کارآفرینی، کارآفرینی کشاورزی، کارآفرینی روستایی، توسعه پایدار روستایی.

مقدمه

بسیاری از صاحب‌نظران، توسعه روستایی را موتور محرکه توسعه ملی کشورهای در حال توسعه بخصوص در مراحل اولیه توسعه دانسته و دستیابی به آن را ضرورتی اجتناب ناپذیر می‌دانند. بدون شک تلاش برای کاهش مسائل و مشکلات این واحدهای اجتماعی و استقرار مناسب آنها در چرخه توسعه، مستلزم توجه ای ویژه است. مطابق آمار منتشر شده از طرف سازمان ملل تقریباً ۶۲ درصد از جمعیت کل دنیا را روستاییان تشکیل می‌دهند که در آسیا و آفریقا این نسبت گاهی به ۷۶ درصد می‌رسد (کلاگر و آقائی، ۱۳۹۳: ۶۲). روستاها به عنوان کوچک ترین واحد اجتماعی در هر جامعه ای، از اهمیت ویژه ای برخوردارند. فرایند کارآفرینی که یکی از موضوعات زیربنایی تغییر و تحول و پیشرفت است، نقش کلیدی در رسیدن به آینده ای روشن ایفا می‌کند. کارآفرینی در دنیای کنونی، به عنوان کلید حل مسائل و موانع توسعه انسانی، موضوع بحث بسیاری از اندیشمندان توسعه اقتصادی و اجتماعی قرار گرفته است.

امروزه کارآفرینی در نقش یک راهبرد در توسعه و شکوفایی جوامع انسانی عمل می‌کند که از طریق آن همه عوامل و منابع و امکانات یک جامعه به صورت خودجوش و از راه قرار گرفتن در یک روند تکاملی در جهت نیل به آرمان های بلند اجتماعی بسیج می‌شوند تا منشأ بسیاری از پیامدهای مثبت اجتماعی و اقتصادی گردند. اما نکته ای که می‌باید به آن توجه نمود، بحث فراگیر بودن کارآفرینی در بین گروه های مختلف است، به این معنا که کارآفرینی فقط مختص شهرها نمی‌باشد. بلکه اگر می‌خواهیم جامعه به توسعه مناسبی دست یابد، باید تک تک اجزا جامعه را باهم در نظر گرفت و همه ارکان جامعه به خصوص روستاها و روستاییان را نیز تحت پوشش خود درآورد (ایزدی و عطایی، ۱۳۹۲: ۳۲).

امروزه توجه به روحیه کارآفرینی بین روستاییان و از جمله کشاورزان از مهم ترین راه کارهای توسعه روستایی محسوب می‌شود (حسینی و سلیمان پور، ۱۳۸۵: ۲۵۹). مطالعات مختلف در جهان نشان می‌دهد که یکی از مهمترین اهداف توسعه روستایی به منظور ایجاد درآمد، ایجاد اشتغال و مهمترین سازوکار و ابزار آن، کارآفرینی است. کارآفرینی به عنوان یک مدل توسعه اقتصادی می‌تواند در جوامع روستایی به وسیله افزایش شغل و درآمد، ایجاد ثروت و بهبود کیفیت زندگی و جلوگیری از مهاجرت، کاهش بیکاری، افزایش بهره وری و ایجاد فرصت های شغلی برای سایر افراد و در نتیجه افزایش درآمد روستائیان مؤثر باشد. البته قابل ذکر است که کارآفرینی تنها راهکار اشتغال زایی و افزایش درآمد روستائیان نمی‌باشد اما می‌تواند در کنار سایر راهکارهای مناسب، بهترین آنها باشد. وجود حمایت های مستمر از کارآفرینان روستایی، توسعه بسترهای مناسب (از نظر زیرساخت های

اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی) در مناطق روستایی، تشویق کارآفرینان روستایی و ... می تواند از کارآفرینی، راهکار عملی مناسب برای اهداف توسعه روستایی یعنی ایجاد اشتغال مفید، افزایش درآمد و مشارکت و اتکا به نفس روستائیان بسازد. بنابراین در راستای توانمندسازی، ظرفیت سازی و افزایش زمینه فعالیت های مشارکتی در نواحی روستایی، ضرورت دارد عوامل و دلایل تأثیرگذار بر موفقیت افراد روستایی و زمینه های افزایش کارآفرینی در جهت بهبود وضعیت اقتصادی روستائیان در نواحی روستایی بررسی شود (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۳).

توسعه کار آفرینی یکی از نیازهای جدی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی هر کشوری از جمله کشور ایران که جزء جوامع در حال توسعه که وابستگی اقتصادی به درآمد سرانه نفتی، گرایش به تعدیل نیروی انسانی در سازمانهای دولتی، بیکاری، نیاز به ایجاد اشتغال از جمله معضلات آن محسوب می شود و اقتصاد آن بعد از نفت بیشتر مبتنی بر کشاورزی می باشد و از سوی دیگر ۳۱ درصد جمعیت کشور و حدود ۹۰ درصد عرصه های طبیعی کشور در نقاط روستایی واقع شده اند و بخش کشاورزی نیز حدود ۲۰ درصد تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص داده است در کشور ایران، فعالیت های کشاورزی دومین فعالیت اقتصادی بعد از نفت به شمار می آید. در این جهت، ترویج کار آفرینی یک ضرورت اجتناب ناپذیر تبدیل گردیده است (قادرمزی، ۱۳۹۸: ۱۹۰).

روش شناسی

این پژوهش از نوع بنیادی و توصیفی است. اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه ای و مجموعه ای از مقالات، پایان نامه ها و منابع اینترنتی جمع آوری شده است. بنابراین ابتدا از طریق ادبیات نظری و مروری بر مبانی تئوریک مسئله از جمله توسعه روستایی، توسعه کشاورزی، کارآفرینی، کارآفرینی کشاورزی و کارآفرینی روستایی پرداخته شده است و در نهایت اثرات کارآفرینی کشاورزی در توسعه روستایی بیان شده است.

مفاهیم و مبانی نظری

توسعه روستایی

توسعه مفهوم کیفی و چند بعدی است که بخش ها و قشرهای مختلف جامعه و همچنین جنبه های گوناگون زندگی انسانی را متأثر ساخته و متناسب با رشد هر یک از این ابعاد تکوین می یابد. در ادبیات توسعه، تعاریف متعددی از توسعه روستایی وجود دارد. هر چند این تعاریف دارای اختلافات بسیاری هستند، اما در کل، مفهوم و اهداف مشترکی دارند. دباسن معتقد است توسعه روستایی راهبردی است که به منظور بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی

گروه خاصی از مردم (روستاییان فقیر) طراحی شده است (مرید و لطیفیان، ۱۳۹۱: ۳). توسعه روستایی فرآیندی چند بعدی و راهکاری عملی در توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت قشر های فقیر و آسیب پذیر روستایی است (افراخته، ۱۳۹۷: ۳۸). از دیدگاه رابرت چمبرز، توسعه روستایی راهبردی است برای توانمند ساختن گروه خاصی از مردم شامل زنان و مردان فقیر. به عبارتی رابرت چمبرز با تأکید بر اولویت بخشی به فقرا در فرآیند توسعه روستایی، توسعه روستایی را چنین تعریف می کند که یک استراتژی است که گروه خاصی از مردم (زنان و مردان فقیر روستایی) را قادر می سازد تا آنچه را که برای خود و فرزندانشان میخواهند یا لازم دارند، به دست آورند. توسعه روستایی شامل کمک به فقیرترین مردمی است که در نقاط روستایی به دنبال امرار معاش اند و خواستار کنترل بیشتری بر منافع توسعه هستند. این گروه شامل کشاورزان خرده پا، اجاره داران و افراد فاقد زمین هستند (چمبرز، ۱۳۷۶: ۱۶۸). وثوقی و ایمانی (۲۰۱۰) به نقل از اوفارل توسعه روستایی را فرایند همه جانبه و پایداری می دانند که درچارچوب آن، توانایی های اجتماعات روستایی به منظور رفع نیازهای مادی، معنوی و کنترل مؤثر بر نیروهای شکل دهنده نظام سکونت محلی (اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی، و نهادی) رشد و تعالی می یابد (کریمی، ۱۳۹۳: ۱۰۶).

توسعه روستایی اصولاً به معنای تغییر شکل اساسی در همه ابعاد اقتصادی، اجتماعی و روابط انسانی در روستاهاست که به تدریج شرایط زندگی مردم روستا را بهبود بخشیده و عامه مردم روستا از مواهب آن بهره مند می شوند (شهبازی، ۱۴۰۰، ۴).

کار آفرینی و کار آفرینی روستایی

واژه کارآفرینی، دیر زمانی پیش از آنکه مفهوم کلی کارآفرینی به زبان امروزی پدید آید، در زبان فرانسه ابداع شد. کارآفرین کسی است که تعهد میکند تا سازماندهی و مدیریت کسب و کار جدیدی را که توأم با ریسک است، بپذیرد (احمد پور، ۱۳۷۸: ۲) این واژه حدود سیصد سال قدمت دارد و نخستین کسانی که واژه کارآفرین و مفهوم کارآفرینی را مورد توجه قرار دادند، اقتصاددانها بودند (<https://motamem.org>). کارآفرینی واژه جدیدی است که نمی توان از طریق معنی به مفهوم واقعی آن دست یافت. این واژه به جای لغت *Entrepreneurship* که اصل آن از لغت *Entreprenre* به معنی؛ متعهد شدن، گرفته شده است. مفهوم و واقعیت اصلی هنوز شناخته شده نیست و نمی توان تعریف جامعی از آن ارائه کرد. اما می توان گفت کارآفرینی شکل ویژه ای از نوآوری است و از پیاده سازی موفقیت آمیز ایده های خلاق برای ایجاد یک کسب و کار جدید یا یک ابتکار جدید در درون یک کسب به وجود می آید. کارآفرینی همواره از عوامل مثبت و اثرگذار بر ابعاد مختلف توسعه شناخته شده است.

شومپیتر این مفهوم را موتور محرکه توسعه اقتصادی کشورها معرفی می کند. اقتصاددانان، کارآفرینی را مهمترین پیشران توسعه اقتصادی روستاها، سیاستمداران آن را یک راهبرد کلیدی برای جلوگیری از اغتشاشات و ناآرامی در روستاها، کشاورزان و روستاییان آن را ابزاری برای بهبود درآمد خویش و زنان آن را امکانی برای اشتغال در مجاورت محل سکونت در راستای خودمختاری و استقلال خود می دانند (ملک سعیدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۲).

شومپیتر در سال ۱۹۲۸ کارآفرینی را بدین صورت تعریف کرده است؛ عصاره کارآفرینی در درک و بهره برداری از فرصتهاست. ژان باتیست سی، اولین کسی بود که بر نقش حیاتی کارآفرینان در بسیج منابع اقتصادی بر اساس اصول بهره وری تأکید کرد (احمد پور و مقیمی، ۱۳۸۵: ۴۶). کارآفرینی مفهومی است که در سال های اخیر ظهور یافته است و هنوز پذیرش جامعی در خصوص ساختار آن وجود ندارد که این عدم سازش در مفهوم کارآفرینی در تعاریف آن مشخص می باشد. بنا به تعریف شین و ونکاتارامان، کارآفرینی یک فرآیند است که در آن فرصتها برای خلق کالاها و خدمات جدید کشف، ارزیابی و بهره برداری می گردند (حسینی نیا و همکاران، ۱۳۹۸: ۵۵). پترین و گانون تعاریف مختلف کارآفرینی را ترکیب کرده و یک تعریف چندبعدی را ارائه داده اند و معتقدند که با توجه زمینه توسعه روستایی، این تعریف مناسب ترین تعریف برای کارآفرینی می باشد: کارآفرینی عبارت است از نیرویی که منابع مختلف را بسیج می کند تا تقاضاهای برآورده نشده بازار را برآورده سازد؛ توانایی ایجاد و ساخت چیزی از هیچ می باشد؛ فرایند خلق ارزش از طریق ترکیب مجموعه ای منحصر بفرد از منابع به منظور بهره برداری از یک فرصت می باشد (کریمی، ۱۳۹۳: ۱۰۶) نقش کارآفرینی و وجود افراد کارآفرین میتواند تعیین کننده بوده و شاید به همین دلیل، اقتصاددانان، کارآفرینی را موتور رشد اقتصادی تعبیر کرده اند، کارآفرینی از طریق کشف فرصت ها و بهره برداری مناسب از آنها، ایجاد فرصتهای اشتغال و تغییر در محیط زندگی میتواند به توسعه کمک کند.

جدول شماره (۱)؛ صفات افراد کار آفرین

ردیف	صفات
۱	خلاق
۲	ایجاد اشتغال
۳	خلق ثروت
۴	آینده نگری
۵	ارزش آفرینی
۶	پیشرو بودن
۷	مبتکر
۸	مدیر
۹	خود اتکایی

ماخذ، مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱

امروزه کارآفرینی در زمره مهم‌ترین مسائلی است که توجه بسیاری از ملل و مجامع علمی را به خود جلب کرده است، بزرگ شدن بیش از حد تشکیلات بوروکراتیک دولتی و پدیده معاصر ایجاد کسب و کارهای کوچک و کارآفرین، از مهم‌ترین دلایلی است که باعث ایجاد اهمیت موضوع کارآفرینی شده است. بی شک، روند توسعه اقتصادی در کشورهای توسعه یافته، بیانگر این واقعیت است که اقتصاد تحت تأثیر کارآفرینی است؛ به گونه ای که کارآفرینان در توسعه اقتصادی کشورهای توسعه یافته، نقش محوری داشته اند و کشورهای توسعه نیافته اهمیت آن را در توسعه اقتصادی نادیده گرفته اند. امروزه صاحب‌نظران بر نقش کارآفرینی در توسعه اقتصادی و اجتماعی اتفاق نظر دارند. مهم‌ترین این نقش‌ها عبارتند از گردآوری پس اندازهای عمومی بی هدف و سرگردان، ایجاد اشتغال، توسعه متوازن اجتماعی، کاهش تمرکز اقتصادی، توزیع مجدد ثروت، درآمد و حتی قدرت سیاسی به صورت عادلانه، تحرک منابع، سرمایه‌ها و مهارت‌ها، بهبود کیفیت زندگی، ارتقاء تجارت خارجی و افزایش سود اجتماعی است (خانی جزینی، ۱۳۸۷: ۴۹-۴۵).

کارآفرینی ابزاری کلیدی جهت رشد و توسعه محسوب می‌شود و به ویژه توجه به کارآفرینی روستایی می‌تواند نقش مهمی در کاهش نابرابریهای فضایی بین مرکز و پیرامون ایفا کند. کارآفرینی روستایی که به منزله بکارگیری نوآوران منابع و امکانات روستا در راستای حصول فرصتهای کسب و کاری است، علاوه بر ایجاد اشتغال برای قشر عظیم روستاییان گامی در راستای توسعه روستایی محسوب می‌شود. کارآفرینی در نواحی روستایی در جستجوی ترکیب واحدی از منابع موجود هم در درون و هم بیرون از فعالیت‌های کشاورزی است و در پی خلق فرصت‌های جدید جهت ایجاد کسب و کار و درآمدزایی خواهد بود. از نظر ورتمن، کارآفرینی روستایی عبارت است از ایجاد سازمانی جدید که یک تولید یا خدمت جدید را معرفی یا بازار جدیدی را ایجاد می‌کند و یا از فناوری جدید در محیط روستایی استفاده می‌نماید (نجفی کانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۰). کارآفرینی روستایی تنها به معنای ایجاد اشتغال برای قشر عظیم روستاییان نیست، بلکه گامی در راستای توسعه روستایی که به گفته بسیاری از صاحب‌نظران، هم تراز با توسعه اقتصادی است (kader2007). اقتصاددانان معتقدند که کارآفرینی سه نتیجه مفید برای جوامع دارد:

۱- اشتغال مفید، پایدار و مولد

۲- نوآوری‌های تأثیرگذار در عرصه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی

۳- ثروت و رفاه (کلاکر و آقائی، ۱۳۹۳: ۶).

کارآفرینی روستایی و کارآفرینان روستایی در اصل هیچ تفاوتی با سایر کارآفرینان و کارآفرینی ندارند. در واقع کارآفرینان روستایی همان ویژگی‌هایی دارند که کارآفرینان سایر مناطق دارند. حتی به دلیل بالا بودن ریسک در فعالیت‌ها و محیط‌های روستایی، همچنین به دلیل کمبود امکانات و ضعف مدیریت در محیط‌های روستایی، کارآفرینان روستایی باید بمراتب از قدرت ریسک‌پذیری بیشتری نسبت به سایرین برخوردار باشند. بنابراین کارآفرینی در محیط‌های روستایی به دنبال شناسایی فرصت‌های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی، نوآوری و خلاقیت در کاربری زمین و در واقع، استفاده بهینه، متنوع و نوآورانه از منابع روستایی در جهت کسب سود بیشتر است (امیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵).

روستان‌شنینی یک منبع پویا در بحث کارآفرینی است که هم فرصت‌ها و هم محدودیت‌ها را شکل می‌دهد. نقش کارآفرینی در توسعه اقتصادی روستا می‌تواند در زمینه‌هایی نظیر دستیابی روستاییان به کالاها و خدمات مورد نیاز، رشد اقتصادی روستاها، کاهش پدیده مهاجرت به شهرها، تشویق به ایجاد کسب و کارهای جدید و ارتقاء سطح امنیت اجتماعی و رفاه در روستاها باشد. توسعه کارآفرینی می‌تواند تغییرات مناسبی را در محیط روستایی ایجاد نماید مانند: ایجاد شرایط ویژه برای معکوس نمودن روند مهاجرت، اصلاح و تغییر الگوی توزیع و مصرف انرژی، توسعه و بهینه‌سازی شبکه‌های حمل و نقل، بهبود مدیریت و اصلاح شیوه‌های تولید در بخش‌های کشاورزی، توسعه صنایع تبدیلی، ترویج و بهبود شکاف‌های طبقاتی و ارتقای توانمندی‌های زنان روستایی، ارتقای سطح سلامت، ایجاد محیط‌های زندگی مفرح و نشاط‌انگیز، ایجاد سیستم‌های اعتباری کوچک به منظور ارائه تسهیلات روستایی و ایجاد مراکز آموزشی تلفیقی به منظور ارائه خدمات آموزش و مشاوره در زمینه‌های مختلف بازاریابی (Baniasadi, 2013).

از آنجاییکه در اکثر مناطق جهان، روستاها از جمله نواحی فقیر و در حال فرسایش منابع محسوب می‌شوند، اندیشمندان و سیاست‌گذاران توسعه بر این اعتقاد هستند که باید جدای از سیاست‌ها و استراتژی‌های کلان توسعه و توسعه اقتصادی به طور ویژه و مشخص به امر توسعه روستاها و ریشه‌کنی فقر گسترده‌ای که بر آنها حاکم است نیز پرداخت. به همین دلیل، ضرورت دارد که توسعه کارآفرینی به عنوان یکی از مهمترین راهکارهای کاهش فقر و توسعه روستایی قابل طرح است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۴).

کارآفرینی روستایی با طرح مباحثی مانند تأمین معیشت، بهره‌وری از منابع، اشتغالزایی، توانمندسازی و سایر مباحث جذاب مرتبط با توسعه، نقش برجسته‌ای در ادبیات توسعه روستایی یافته است. کارآفرینی روستایی عبارت است از ایجاد کسب و کاری جدید که یک تولید یا خدمت جدید، یا بازار جدیدی را معرفی نموده و یا از فناوری جدیدی در محیط روستایی استفاده کند (رضائی مقدم و معصومی، ۱۳۹۷: ۸۴).

کارآفرینی روستایی عبارت است از شناسایی فرصت های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیت های کشاورزی و غیر کشاورزی، نوآوری و خلاقیت در کاربری زمین و واقع استفاده بهینه و نوآورانه از منابع روستا در راستای توسعه پایدار روستایی است. اگرچه نباید گفت که کارآفرینی تنها راهکار اشتغال زایی و افزایش درآمدهای مردم روستایی است، اما قطعاً می توان گفت بهترین و بهره رترین نوع آن است. اهمیت کارآفرینی در توسعه روستایی از آن جا ناشی می شود که فرد کارآفرین می تواند با شناسایی فرصت ها و مشکلات موجود، به ابداع راهکارهای نوین در جهت رشد و توسعه همت گمارد. بدین ترتیب کارآفرینی می تواند از طریق ایجاد اشتغال، بهبود کیفیت زندگی، توزیع مناسب درآمد و بهره برداری بهینه از منابع، نقش مهمی در توسعه روستایی داشته باشد (حسینی و سلیمان پور، ۱۳۸۵).

کارآفرینی روستایی در پی یافتن ترکیبی مناسب از منابع برای فعالیتهای اقتصادی اعم از کشاورزی و غیر کشاورزی برای دستیابی به بیشترین سود ممکن است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۵). ترویج کارآفرینی در جوامع روستایی بالاخص در جوامع روستایی ایران میتواند قدمی مثبت در راستای توانمند سازی روستاییان باشد. ارتباطات، دسترسی ها در نظام سلسله مراتب سکونتگاهی و مدیریت سرزمین، (روستا- منطقه ای - شهری - ملی)، از اهمیت کانونی و بالایی برخوردار است. بدین صورت تداوم ارتباطات مؤثر در روستا به عواملی بستگی دارد مانند: انتقال اطلاعات پیرامون کمیت و کیفیت تقاضا روستایی در میان خود و مسئولان، نهاده ها همچنین حرکت منابع، کالا و خدمات از مراکز تولید به مراکز تقاضاها، (شهری - روستایی)، به علاوه به زیرساختهای اقتصادی دسترسی به وام و فراهم آوردن سرمایه استفاده از مزایای بازار و آموزش وابسته است.

کار آفرینی کشاورزی و توسعه پایدار

محیط روستایی با توجه به شرایط فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و نهادی خود، محیط کارآفرینی معینی را عرضه میکند. موقعیت، منابع طبیعی و مناظر، سرمایه اجتماعی، نظارت روستایی، شبکه های اجتماعی و تجاری و فناوریهای ارتباطی و اطاعتی، تأثیر پیچیده و پویایی را بار فعالیت کارآفرینی در مناطق روستایی میگذارند. کارآفرینی روستایی عبارت است از به کارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای شکار فرصتهای جدید شغلی است (آجیلی، ۱۳۸۹: ۵). کارآفرینی روستایی، راهکاری جدید در نظریه های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت سازی در مناطق روستایی در جهت کاهش شکاف شهر و روستا، ایجاد فرصتهای برابر اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی می باشد و ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه پایدار است (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۴).

توسعه کارآفرینی در نقاط روستایی یکی از مهم ترین استراتژی های توسعه روستایی است که می تواند حمایت و نگهداری میراث فرهنگی روستایی، کاهش استفاده از منابع طبیعی، به حداقل رساندن اتلاف منابع، حفظ کیفیت محیطی و حفاظت از تنوع زیستی را در پی داشته باشد (شهبازی، ۱۴۰۰: ۳). کارآفرینی در کشاورزی از نظر اصول بنیادی و با بخش های دیگر مثل خدمات و صنعت تفاوت چندانی ندارد. اما کارآفرینی در بخش کشاورزی به شرایط و ویژگی های اقتصادی، وسعت زمین مورد کشاورزی و نوع محصول بستگی دارد. اما در کشورهای در حال توسعه با وجود زمین به عنوان یک منبع غنی به دلیل فاصله زیاد بین بخش کشاورزی و صنعت، کشاورزان ضعیف ترین عامل تولید بوده و فاقد توانمندی لازم برای ایفای نقش یک کارآفرین پویا هستند (<https://akhbarsabzkesavarzi.ir>).

ارتباط تنگاتنگی بین کارآفرینی روستایی و توسعه پایدار منطقه ای برقرار است؛ به طوری که کارآفرینی با اثرات مثبت بر جنبه های اقتصادی، اجتماعی و محیطی مناطق، منجر به تقویت فرهنگ و هویت محلی، تنوع بخشی به فعالیتهای کشاورزی، صنعتی و خدماتی روستایی و حفظ جمعیت با کمترین آسیب رسانی به محیط روستایی میشود. پایداری برای اولین بار در کنفرانس ملل متحد درباره محیط زیست انسان در سال ۱۹۷۲ مطرح شد. تعریف کمیسیون براتلند از توسعه پایدار به این صورت بود: توسعه ای که طی آن، رفع نیازهای نسل حاضر بدون به خطر افتادن توانایی نسل آینده برای رفع نیازهای خود صورت می گیرد (رضائی مقدم و معصومی، ۱۳۹۷: ۸۹).

اصول کار آفرینی روستایی و نقش آن در توسعه پایدار روستایی که شامل استفاده بهینه از منابع محلی، سرمایه گذاری بر روی جمعیت روستایی، توزیع بهتر محصولات کشاورزی و در نتیجه افزایش رفاه روستایی، فراهم کردن مشاغل جایگزین کشاورزی برای جلوگیری از مهاجرت روستایی، استفاده از جوانان روستایی با تحصیلات عالی و مدیریت روستا و بازار می شود (فراهانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴).

اگر توسعه پایدار فرایندی در نظر گرفته شود که فرصت ها و انتخاب انسان را گسترش داده و قابلیت آن را افزایش می دهد، بنابراین انسانها بازیگران اصلی و مجریان محوری توسعه پایدار به شمار می روند و توسعه پایدار به دنبال توسعه دائمی قابلیت های انسانی و مکانی است (جهانگیری، ۱۳۸۱: ۷۱) به عبارتی دیگر در توسعه پایدار روستایی تنظیم رابطه بین انسان و با محیط زیست خود در چارچوب پیوند متعادل نظام های اجتماعی و اقتصادی با نظارت های اکولوژیکی مورد توجه است (فیروزنیا و افتخاری، ۱۳۸۲: ۱۵۴).

تنوع بخشی به اقتصاد روستایی یکی از رویکردهایی است که در جهت تحقق توسعه پایدار روستایی مطرح شده است (یگانه و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۴). کارآفرینی روستایی، راهکاری جدید در نظریه های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت سازی در مناطق روستایی در جهت کاهش شکاف شهر-روستا و ایجاد فرصتهای برابر اقتصادی، اجتماعی، نهادی و ... میباشد و ابزاری مهم برای رسیدن به توسعه پایدار است (فراهانی و حاجی حسینی، ۱۳۹۲: ۱۴).

رشد و توسعه بخش کشاورزی می تواند زمینه را برای رشد و توسعه سایر بخش ها، از جمله صنعت، خدمات، حمل و نقل و انرژی فراهم سازد. در واقع، تجربیات جهانی نشان می دهد که بدون رشد و توسعه کشاورزی، عوامل و نهادهای لازم برای فعالیت سایر بخش های اقتصادی فراهم نمی شود. توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی است که فرصت های مناسبی را برای کاهش مخاطره معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می کند (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۳).

کار آفرینی در کشاورزی به عواملی مانند شرایط منطقه، خصوصیات مزرعه و مقدار محصول بستگی دارد. شکاف وسیع تر میان مناطق روستایی و شهری در کشورهای در حال توسعه و چیرگی صنعت بر کشاورزی و گرایش استراتژی ها و سیاست های توسعه به سمت صنعت، همراه با ویژگی های اقتصادی- اجتماعی جامعه روستایی و کشاورزی باعث شده است تا کارآفرینی کشاورزی کمتر رشد داشته باشد. کارآفرینی کشاورزی به معنای فرآیند شناسایی فرصتها، تهدیدها و نقاط قوت و ضعف محیط های فعالیت از جمله کشاورزی با روش شناسی و سیاستگذاری خاص و جدید برای ایجاد تحول و دگرگونی در کشاورزی می باشد. این تحول با ارائه تفکر، روش و تدبیری نو برای حل مشکلات گذشته و کنونی کشاورزی همراه است که حاصل همکاری بین عوامل اصلی کشاورزی و عوامل بیرونی با در نظر گرفتن شرایط و تحولات جهانی، فناوری نوین، فرهنگ روستایی، و محدودیتهای محیط زیستی در راستای دستیابی به الگوهای نو در کشاورزی برای بالا بردن بهره وری و کارایی و دستیابی به بازارهای نو در مقیاسهای بزرگتر است (مطهری و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۰).

کارآفرینی روستایی و به ویژه کشاورزی می تواند با شناسایی مزیتها و محدودیتهای بخش کشاورزی جوامع روستایی توسط برنامه ریزی راهبردی مناسب به توسعه اقتصادی روستایی در کنار سایر ابعاد توسعه کمک کند و از دولت محور بودن الگوهای توسعه روستایی کشور که ویژگیهای عمده آن آسوده طلبی و مطیع بودن روستاییان است؛ جلوگیری کند و جامعه را به سوی خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی سوق دهد (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۹۲).

کشاورزی یکی از مهمترین ظرفیتهای مناطق روستایی که استفاده کامل و درست از این ظرفیتهای با شناسایی فرصتهای کارآفرینی کشاورزی، راهکاری برای اشتغالزایی و جلوگیری از مهاجرت روستاییان است. به طوری که دستیابی به اهداف رشد و توسعه در بخش کشاورزی و اعمال سیاست های مناسب در جهت آن و برقراری ارتباط بین کشاورزی با صنعت خدمات، مستلزم شناخت ساختار و بستر توسعه کشاورزی و توجه بیشتر به منابع مورد استفاده در این بخش خصوصاً عامل انسانی است، به عبارتی توسعه کشاورزی فرایندی پویا و پایدار برای افزایش محصولات کشاورزی و تغییرات بهینه در جهت بهبود زندگی کشاورزان بدانیم، باید بستر توسعه بخش مذکور را بشناسیم و در جهت تربیت و تقویت بیش از پیش نیروی انسانی شاغل در این بخش اقدام نماییم. پس برخی از عوامل مهم در توسعه کشاورزی رشد جمعیت، علم و فناوری، امکانات و نهادها و تسهیلات لازم، آموزش و تربیت نیروی انسانی می باشند (حسینی و سلیمان پور؛ ۱۳۸۵: ۲۵۴).

اهمیت کارآفرینی در کشاورزی از لحاظ جنبه های زیر قابل توجه می باشد: متنوع سازی فعالیت های کشاورزی با در نظر گرفتن ویژگی های کشاورزی- اقلیمی و اقتصادی- اجتماعی مناطق مورد نظر؛ افزودن ارزش به محصولات کشاورزی و در نتیجه افزایش صادرات محصولات زراعی و غذایی به خارج از جامعه محلی و خارج از کشور؛ کاهش ضایعات ناشی از فساد مواد غذایی؛ و ایجاد اشتغال و کمک به حل مشکل بیکاری در مناطق روستایی و بخش کشاورزی (سلجوقی، ۱۳۹۲). زمینه ی استفاده از کارآفرینی در نواحی روستایی متنوع است در این بین به دلیل اینکه کشاورزی از بخش های اساسی اقتصاد کشور است؛ رشد و توسعه آن، مبنای راهیابی سرمایه گذاری، اشتغال و خدمات به سمت مناطق روستایی و کاهش بیکاری و اشتغال زایی این بخش می شود و زمینه ساز رشد و توسعه سایر بخش ها از جمله صنعت، خدمات، حمل و نقل و انرژی می گردد (شکوهی، ۱۳۸۴) فعالیت های مربوط به بخش کشاورزی از جمله زراعت، باغداری، پرورش انواع دام و طیور، زنبور عسل و فعالیت های جنگلداری، آبخیزداری، حفظ منابع طبیعی و محیط زیست؛ مهمترین زمینه های بروز کارآفرینی در نواحی روستایی است (رضوانی و نجار زاده، ۱۳۸۷: ۱۶۷). علاوه بر اینها صنایع تبدیلی از جمله صنایع خانگی، دستی، کارگاهی و کارخانه ای، گردشگری روستایی و عشایری، فعالیتهای مربوط به عشایر، مسکن روستایی، مکانیزاسیون در کشاورزی، اصلاح روشهای آبیاری و توسعه روشهای نوین آن، ماشین آلات کشاورزی، اجرای طرح های هادی و بهسازی محیط روستاها و ... مهمترین زمینه های بروز کارآفرینی در بخش کشاورزی و نواحی روستایی است. در واقع کلیه اقداماتی که می تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم به ایجاد اشتغال و درآمد و بهره برداری مطلوب و پایدار به نیازهای جامعه روستایی و بخش کشاورزی توجه نموده و به بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی و مناطق

کشاورزی یاری رسانند در قلمرو کارآفرینی بخش کشاورزی و روستایی قرار می گیرند. بنابراین اقداماتی که می تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم به ایجاد اشتغال و درآمد و بهره برداری مطلوب و پایدار به نیازهای جامعه روستایی و بخش کشاورزی توجه نموده و به بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی و مناطق کشاورزی یاری رسانند در قلمرو کارآفرینی بخش کشاورزی و روستایی قرار می گیرند (سلجوقی، ۱۳۹۲) که از مهمترین مزایای کار آفرینی در بخش کشاورزی می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- اقتصادی تر بودن ایجاد اشتغال در بخش کشاورزی نسبت به صنعت.
- ۲- سهولت بیشتر ادغام بخش کشاورزی در بازارهای جهانی.
- ۳- نگهداری جمعیت روستایی در روستاها.
- ۴- قابلیت تکاثری کارآفرینی در بخش کشاورزی.
- ۵- نیاز به نسبت کمتر شاغلان کشاورزی به آموزشهای حرفه ای و تخصصی.
- ۶- قابلیت ارتقای کیفی نظام تولید کشاورزی در سطح امکانات موجود.

شکل شماره (۱): مشکلات و موانع کار آفرینی کشاورزی

نتیجه گیری

امروزه توسعه روستاها در مقایسه با گذشته پیوند گسترده تری با مفهوم کارآفرینی یافته است. کارآفرینی روستایی از ضروریات برنامه های توسعه بوده و وجود محیط فراهم کننده شرایط کارآفرینی در مناطق روستایی از مهم ترین پیش نیازهای توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی است. توسعه کارآفرینی کشاورزی یکی از راههای اجرایی برای دستیابی به توسعه اقتصادی - اجتماعی تلقی می شود؛ بر این اساس توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی به عنوان هسته پایه ای و کلیدی در اقتصاد ملی، نیازمند داشتن برنامه راهبردی است. کارآفرینی راهکاری جدید در نظریه های توسعه در دستیابی به توسعه روستایی است. هدف اصلی در اجرای برنامه های متنوع در روستاها، رسیدن به توسعه روستایی است و یکی از اهداف کلان توسعه، کاهش بیکاری، ایجاد شغل و افزایش فرصت شغلی است. کارآفرینی با اثرگذاری مثبت بر جنبه های اقتصادی، اجتماعی، نهادی و فرهنگی، منجر به تقویت فرهنگ و

هویت ملی، تنوع بخشی به فعالیتهای کشاورزی، صنعتی و خدماتی روستایی و حفظ جمعیت با کمترین آسیب رسانی به محیط روستایی میشود و از میزان مهاجرت روستاییان به شهرها می‌کاهد؛ همچنین زمینه‌های اشتغال، رفاه و پیشرفت آنان را در روستای محل سکونتشان فراهم میسازد.

منابع

- ❖ ابراهیمی، محمد صادق، خاتون آبادی، سید احمد و بنی اسدی ندا، (۱۳۹۳)، مؤلفه‌های توسعه کارآفرینی روستایی (مطالعه موردی: شهرستان کرمان)، کارآفرینی و کشاورزی، سال اول، شماره ۱.
- ❖ احمد پور داریانی، محمود و محمد مقیمی، (۱۳۸۵)، مبانی کارآفرینی، تهران، انتشارات فراندیش.
- ❖ احمد پور داریانی، محمود، (۱۳۷۸)، کارآفرینی (تعاریف، نظریات، الگوها)، انتشارات پردیس.
- ❖ افتخاری، ر. رکن الدین ع.، سجاسی قیداری، ح.، صادقلو، ط. (۱۳۸۷)، سنجش پایداری روستایی با استفاده از الگوی راهبردی مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خدابنده. برنامه ریزی آمایش فضا، ۱۵(۱)، ۸۵-۱۰۴.
- ❖ افتخاری، ر. ع.، طاهرخانی، م.، سجاسی قیداری، ح. (۱۳۸۹)، تحلیل ابعاد و عوامل موثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی مناطق روستایی: مطالعه موردی روستاهای شهرستان خدابنده. روستا توسعه، ۳(۱۲)، ۷۲-۴۳.
- ❖ افراخته، حسن. (۱۳۹۷)، چاپ دوم جغرافیای روستایی ایران، تهران، سمت.
- ❖ امیری، صبا، احسانی فر، تهمنه، نادری، نادی، رستمی، فرحناز، (۱۳۹۵)، ارائه یک مدل مفهومی به منظور بررسی تأثیر گردشگری کشاورزی بر توسعه کارآفرینی روستایی، نشریه کارآفرینی در کشاورزی (۳)، شماره (۱)، ۱-۱۶.
- ❖ ایزدی، ن.، عطائی، پ. (۱۳۹۲)، کارآفرینی روستایی و نقش ترویج و آموزش کشاورزی در توسعه آن. نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی، ۱۱(۴۰)، ۳۰-۳۴.
- ❖ آجیلی، عبدالعظیم، (۱۳۸۹)، ترویج، کارآفرینی و جوانان روستایی، روزنامه گسترش.
- ❖ چمبرز، رابرت، (۱۳۷۶)، توسعه روستایی: اولویتبخشی به فقرا، ترجمه مصطفی ازکیا، تهران: دانشگاه تهران.

- ❖ حسینی نیا، غلامحسین، مقدس فریمانی، شهرام، جلالوند، میلاد، (۱۳۹۸)، شناسایی و اولویتبندی فرصتهای کارآفرینی در بخش کشاورزی (مورد مطالعه: شهرستان گلباف از توابع استان کرمان)، نشریه کارآفرینی در کشاورزی (۶)، شماره (۱)، ۵۳-۶۸.
- ❖ حسینی، س.م.، سلیمان پور، م. (۱۳۸۵)، بررسی اثرات تقویت روحیه کارآفرینی در روند توسعه کشاورزی. ماهنامه جهاد، ۲۶ (۲۷۳)، ۲۶۵-۲۵۰.
- ❖ خانی جزنی، جمال، (۱۳۸۷)، اصول و مبانی فرهنگ کارآفرینی، چاپ اول، انتشارات مهرراوش.
- ❖ رضائی، مقدم، معصومی، احسان، (۱۳۹۷)، کارآفرینی روستایی پایدار: پاسخی به پیامدهای توسعه بی حد و مرز کارآفرینی در نواحی روستایی، نشریه کارآفرینی در کشاورزی (۵)، شماره (۲)، ۸۳-۱۰۴.
- ❖ رکن الدین افتخاری، ع، طاهرخانی، م و سجاسی قیداری، ح، (۱۳۸۸)، تحلیل ابعاد و عوامل موثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی مناطق روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان خداآبند)، فصلنامه روستا و توسعه، ۲ (۳)، ۴۳-۷۲.
- ❖ سلجوقی، خ، (۱۳۹۲)، آشنایی با کارآفرینی در کشاورزی، سایت. <http://karafarin24.com> بازیابی به تاریخ ۶ دی (Dec. 27.2013).
- ❖ شکوئی، ح، (۱۳۸۴)، اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا: فلسفه های محیطی و مکتب های جغرافیایی. جلد دوم. تهران، انتشارات گیتاشناسی.
- ❖ شهبازی، حسین رضا، (۱۴۰۰)، واکاوی نقش کار آفرینی در توسعه روستایی، سومین همایش ملی توسعه پایدار روستایی در برنامه هفتم توسعه، ۱۱-۱.
- ❖ فراهانی، حسین و سمیرا حاجی حسینی، (۱۳۹۲)، ارزیابی ظرفیتهای نواحی روستایی برای توسعه کارآفرینی و توانمندسازی روستاییان روستاهای بخش شال استان بوئین زهرا، پژوهشهای روستایی، ۴ (۴)، ۷۴۵-۷۴۸.
- ❖ فراهانی، حسین، رسولی نیا، زکیه و اصدقی سراسکانرود؛ زهرا، (۱۳۹۳)، عوامل اثرگذار بر رشد کارآفرینی در نواحی روستایی، (مورد مطالعه: دهستان جابرائنصار در شهرستان آبدانان)، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۳ (۳)، ۹، ۱۶-۱.
- ❖ فیروزنیا، قدیر و افتخاری، عبدالرضا رکن الدین، (۱۳۸۲)، جایگاه روستا در فرایند توسعه ملی از دیدگاه صاحب نظران، موسسه توسعه روستای، ۱۳۸۲.

- ❖ قادرمزی، حسین، (۱۳۹۸)، واکاوی نقش کارآفرینی کشاورزی در اشتغال و توسعه روستایی، جغرافیا و روابط انسانی، ۱(۴)، ۱-۱۴.
- ❖ کریمی، سعید، (۱۳۹۳)، کارآفرینی روستایی: چالش ها و فرصت ها، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد اول، شماره سوم، ۱۲۰-۱۰۱.
- ❖ کلاکر، پیمان و آقائی، مریم، (۱۳۹۳)، بررسی نقش کارآفرینی کشاورزی در توسعه روستایی، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد ۱، شماره ۱، ۶۱-۸۳.
- ❖ محمدی یگانه، بهروز، (۱۳۹۲)، توسعه کارآفرینی و نقش آن در هزینه اعتبارات فردی و گروهی کشاورزی
- ❖ مرید، ا و لطفیان، ا، (۱۳۹۱)، کارآفرینی راهبردی نو در توسعه روستایی، همایش ملی توسعه روستایی، رشت، دانشگاه گیلان، دوره ۱، ۱-۱۱.
- ❖ مطهری، رضا، محمدی خیاره، محسن، خیراندیش، مسعود، جهانبخش رستمی، معصومه، (۱۳۹۷)، اولویتبندی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی کشاورزی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: دهستان کوهستان شهر رستمکلا)، راهبردهای کارآفرینی در کشاورزی، سال چهارم، شماره ۷، ۳۸-۳۰.
- ❖ ملک سعیدی قصرالدشتی، ح،، بخشی جهرمی، آ، و فروزانی، م، (۱۳۹۲)، عوامل مؤثر بر انگیزه پیشرفت کارآفرینان زن روستایی: مورد مطالعه هرستان مرودشت علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران ۹(۱) ، ۱۵۲-۱۴۱.
- ❖ نجفی کانی، علی اکبر، حسام، مهدی، آشور، حدیثه، (۱۳۹۴)، سنجش وضعیت توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان استرآباد جنوبی در شهرستان گرگان، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال چهارم، شماره ۱، ۳۷-۱۱-۵۶.
- ❖ *Baniasadi, N., M.S. Ebrahimi and A. KHatonabadi. 2013. Factors Influencing the Development of Rural Entrepreneurship-A Case Study of Iran. Advances in Environmental Biology, 7(8): 1930-1936.*
- ❖ <https://motamem.org>
- ❖ *Kader, A. 2007. Success factors for small rural entrepreneurs under the onedistrict one industry programme in Malaysia. Faculty of Economics and Administration, University of Malaya.*